

Janáček na odru ljubljanske Opere

Prvič so predstavili Janáčka na slovenskem gledališkem odru leta 1922, ko so v Ljubljani uprizorili njegovo »Jenufo« v Operi »Narodnega gledališča kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev«,¹ kakor se je tedaj imenovala osrednja slovenska gledališka hiša. Zakaj šele osemnajst let po njenem krstu, ki je bil 21. januarja 1904 v Brnu? In zakaj ravno »Jenufo« in ne katere druge opere iz opusa, ki ga je napisal avtor s tega področja do leta 1922?

Na zastavljeni vprašanji je mogoče odgovoriti z več strani. Pojasnimo ju lahko z različnimi razlogi, ki se vežejo in medsebojno podpirajo.

Razen »Jenufe« (Její pastorkyňa) je Janáček do leta 1922 napisal »Šárko«, »Počátek románu«, »Osud«, »Výlet pana Broučka do Měsíce«, »Výlet pana Broučka do XV. století« in »Katjo Kabanovo« (Káťa Kabanová). Do prve ljubljanske izvedbe »Jenufe« so bile v Brnu oziroma Pragi od navedenih oper uprizorjene »Počátek románu« (1894), »Jenufa«, oba »Výleta pana Broučka« (1920) in »Katja Kabanova« (1921).² »Šárka« je bila prvič uprizorjena šele v letu 1925, »Počátek románu« si ni dobil večje veljave, krsta obeh »Výletov« in »Katje Kabanove« sta bila neposredno pred letom 1922. »Jenufa« je bila po krstu izvedena v praškem Narodnem divadlu šele 26. maja 1916 in si je poslej kmalu utrla pot v široki svet.

Glede na datume navedenih krstnih izvedb potemtakem ni nenavadno, da je bila prva uprizoritev neke Janáčkove opere na Slovenskem komaj v letu 1922. Ravno tako ne preseneča, da ta ni bila na primer »Počátek románu« ali »Výlet pana Broučka«, ampak je bila »Jenufa«, ki je tedaj že slovela izven avtorjeve domovine in je bila zunaj Moravske ter Češke najbolj cenjeno Janáčkovo gledališko delo.

S te strani je časovni razpon 1904 oz. 1916 do 1922 torej razumljiv in je datum prve izvedbe Janáčka na slovenskem odru realen. Razen tega se zdi, da uprizoritev »Jenufe« prej tu ne bi bila mogoča ali bi bila vsaj zelo problematična zaradi situacije, v kateri je bila Opera Slovenskega deželnega gledališča pred prvo svetovno vojno. Njene sporede so v razdobju 1904—1912 sestavljale opere, ki so bile večidel standardne in kateri avtorji so bili npr. Meyerbeer, Thomas, Puccini, Bizet, Donizetti, Kienzl, Gounod, Massenet, d'Albert, Delibes, Glinka, Smetana, Čajkovski in Dvořák. Poudarek na slovanskih operah je bil precejšen deloma zaradi programske politike vodstva, ki je hotelo dati slovenskemu gledališču čim izrazitejši slovanski karakter, a se je pri tem seveda moralo hkrati ozirati še na okus občinstva in fiziognomije operne produkcije v evropskem okviru ter merilu, deloma zaradi čeških dirigentov Hilarija Beniška in Václava Talicha. Ta dva sta v tem razdobju delovala v ljubljanskem Slovenskem gledališču in sta v določeni meri gotovo vplivala na večji priliv slovanskih del v njegov repertoar. Z zaključkom sezone 1911/1912 je zaradi razmer, ki so jih v glavnem povzročila strankarska na-

¹ Gl. fsc. gledališki plakati, sez. 1922/1923, Slovenski gledališki muzej v Ljubljani (SGM).

² Prim. Československý hudební slovník, I, Praha 1963, 562.

sprotja, Slovensko deželno gledališče začasno ustavilo svoje delo in s tem se je prekinilo tudi delo prve slovenske Opere.³ Obnovilo se je šele po prvi svetovni vojni, ko je bil potreben čas, da se je Opera znova dvignila na izvalno raven, ki ji je omogočila dostojno predstavljanje zahtevnejših del. Mednje sodi tudi »Jenufa«. Nemara bi jo lahko izvedla že Opera Slovenskega deželnega gledališča. Tehnično bi bila za kaj takega dorasla. Koncept njenih sporedov pa je bil tako zasnovan, da se »Jenufa« vanj skoraj ne bi mogla vključiti. Kapelnikom in režiserjem, pa tudi pevcem in orkestru tedanje slovenske Opere to nekonvencionalno, za tisti čas zelo napredno delo, ki je bilo stilno na pragu moderne, še ni moglo biti blizu. Kdo ve, če so ga sploh poznali. Morda je bilo znano Talichu, ki pa je bil takrat premlad, da bi »Jenufo« glasbeno oblikoval z vsemi njenimi finesami. In če to ne bi bila ovira, pa izvedba te opere v Slovenskem deželnem gledališču zaradi rastoče, čedalje občutnejše krize najbrž tudi ne bi bila več mogoča. Še bolj kot za Talicha velja omenjeni pomislek za Nika Štritofa, ki je nastopil mesto kapelnika v ljubljanski Operi v sezoni 1911/1912. Gradivo bo pokazalo, da se je pozneje zelo vnel za »Jenufo«. Sprva pa je dirigiral le operete. Neglede na to, ali jo je poznal ali ne in ali je imel do nje tak ali drugačen odnos, je torej zdaj tudi zaradi tega ne bi mogel predstaviti ljubljanskemu občinstvu.

Kaže torej, da so bile za uprizarjanje Janáčkovih oper na Slovenskem v vseh smereh razmere ugodne in zrele šele po prvi vojni. Tako se izvedba »Jenufe« v letu 1922 ne zdi slučajna. Realizirala se je, ko so bili zanjo na razpolago potrebni pogoji.

Prvič so jo uprizorili na ljubljanskem odru 28. novembra 1922 pod naslovom »Pastorka Jenufa« in so z njo proslavili »praznik osvobojenja čehoslovaškega naroda«. ⁴ Potem ko je operni orkester zaigral jugoslovansko in češko-slovaško himno, je sledil prolog, ki ga je govoril igralec Anton Cerar (Danilo). Slavnostno predstavo je dirigiral Lovro Matačić, režiral je Vasilij Sevastijanov (Sewastianow), tekst pa je iz češkega izvornika prevedel Fran Govekar.⁵

Vir pravi, da so bili poleg Slovencev še izvajalci raznih drugih slovanskih narodnosti, hrvatske (Matačić, Matačićeva), poljske (Lewandowska, Sovilski — Sowilski) in srbske (Cvejić). V tem trenutku so manjkali slovenski pevci, ki so delovali v tujih gledališčih. To in še dejstvo, da si je morala slovenska Opera po večletni prekinitvi izvajalce znova pridobiti in vzgojiti, pojasnjuje, zakaj so bili po obnovitvi med njenimi člani tujci tako številni. Razen tega ni mogoče prezreti prakse, po kateri so že prej in še pozneje in ravno tako zdaj v ljubljanski Operi začeli svojo pot mnogi mladi, domači in tudi tuji, pozneje pomembni izvajalci. Ko so se tu razvili, so največkrat odšli drugam. Za navedeno sezono naj med njimi omenim zlasti dirigenta Matačića, tenorista Maria Šimenca in baritonista Nikolo Cvejića.

³ Podrobneje o tem gl. Cvetko D., Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, III, Ljubljana 1960, 348 ss.

⁴ Gl. fsc. gledališki plakati, sez. 1922/1923, ib.

⁵ Peli so Sfiligojeva (Burjevka), Sovilski (Laca Klemen), Šimenc (Števo Burja), Thierry-Kavčnikova (cerkovnica Burjevka), Lewandowska (Jenufa), Cvejić (prvi mlinski hlapec), Zupan (rihtar), Erklavčeva (rihtarica), Matačićeva (Karolka), Smolenskaja (pastirica), Korenjakova (Barena) in Ribičeva (Jano, pastirček). Cit. po Gledališkem listu Narodnega gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1922/1923, št. 2, str. 15—16.

Leoš
Janáček

Po prvi ljubljanski uprizoritvi v slovenskem tisku ni bilo podrobnejših analiz »Jenufe«. Ta opera zdaj še ni bila temeljito obdelana tako kot pozneje in tudi temu je najbrž treba pripisati vzrok za manjkanje izčrpnih poročil o njenih tehničnih, oblikovnih in stilnih značilnostih. Pač pa beremo o njej nekaj splošnejših orisov. Npr. Antonín Balatka, ki je bil v letih 1919—1929 v ljubljanski Operi najprej korepetitor, nato pa kapelnik in režiser, je označil »Jenufo« za »najinteresantnejše delo češke operne literature zadnjih let«, s stilnega vidika pa za »eno najzanimivejših del svetovne glasbene literature nasploh«. ⁶ V spremnem članku je na kratko prikazal vrednost »Jenufe« in glasbeni pomen Janáčka ter njegovega dela. Niko Štritof je svoje vtise opisal z vidnim navdušenjem. Po njegovem mnenju gre prvo mesto tekstu, medtem ko je glasba »samo izrazilo, s pomočjo katerega se tekst ponazoruje«. »Jenufo« je okarakteriziral kot muzikalno dramo, ki je »brez wagnerskih leitmotivov« in tudi ni »impresionistična à la Debussy«. Svoje razmišljanje o zgradbi tega dela je sklenil z ugotovitvijo, da »Jenufa« zgrabi človeka s svojo elementarno realistiko in dramatičnostjo. ⁷ Tudi S[tanka] P[remrla] je impresionirala ta opera. Ko omenja repertoar za sezono 1922/1923, pravi tudi tole: »Vseh in vsake

⁶ Gl. Balatka A., L. Janáček: Pastorka Jenufa, Gledališki list — Opera, Ljubljana 1922, št. 3, str. 20—21.

⁷ Gl. Ljubljanski zvon (LZ) XLIII, 1923, 127.

Narodno gledališče kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev
v Ljubljani.
Opera.

Prva uprizoritev
Janáčkove opere
na Slovenskem

V soboto, 28. oktobra 1922.

Izven.

Proslava praznika osvobojenja češkoslovaškega naroda.

Slavnostna predstava pod protektoratom konzulata češkoslovaške republike
v Ljubljani.

Češkoslovaško in jugoslovansko narodno himno igra operni orkester.

Slavnostni prolog govori g. Danilo.

PASTORKA JENUFA

Opera v 3 dejanjih. Besedilo po drami Gabrijele Pratesove. Poslovenil F. Govekar. Vglasbil Leo Janáček

Dirigent: L. Matačić.

Režiser: Vasilij Sevastjanov.

OSEBE:

Stara Burjevka, učitelj- rica in gospodinja v mlinu	gna Štligojeva	Jenufa, njena pastorka . . .	ga Lewandowska
Laca Klamen, polbrata Steva Burjeva, Burjevka	g. Sovitski g. Šimono	Prvi mlinski hlapec	g. Cvejčić
Cerkovnica Burjevka, vedova in sinaha stare Burjevke	ga Thierry-Kavčnikova	Rihlar	g. Zupan
		Biblarica	ga Eškavičeva
		Karolka, njiju hči	ga Matačičeva
		Pastirica	ga Smolenjakova
		Barena, prva dekla v mlinu	gna Korenjakova
		Jano, pastirček	ga Ribičeva
			Muzikanlje, vaukanje.

Vaebina je vzeta iz življenja moravskega naroda.

I. dejanje se godi na dvorišču mlina pri Burjevih, II in III. v sobi cerkovnice.

Med I in II dejanjem poteče pol leta. Med II in III. dva meseca.

Premiera v Nar. gledališču v Pragi 26. maja 1916.

Parter:	Lože:	Balkon:
Sedeži I. vrste . . . D 22 [—]	Lože v parterju . . . D 80 [—]	Sedeži I. vrste . . . D 18 [—]
„ II.—IV. vrste . . . 20 [—]	„ I. reda 90 [—]	„ II.—III. vrste . . . 14 [—]
„ V.—IX. „ . . . 18 [—]	Balkonske lože . . . 80 [—]	Galerija:
„ X.—XI. „ . . . 14 [—]	Nadaljni ložni sedeži:	Sedeži I. vrste . . . D 0 [—]
Dijaško stojšče . . . 5 [—]	v parterju 15 [—]	„ II.—III. vrste . . . 5 [—]
	v I. redu 18 [—]	„ IV.—V. „ . . . 4 [—]
	v balkonski loži . . . 12 [—]	Stojšče 1 [—]

Vstopnice se dobivajo v predprodaji pri gledališki blagajni v opernem gledališču
od 10. do 1/2 1. in 3. do 5. ure.

Blagajna se odpre ob 7. Začetek ob 1/2 8. uri. Konec ob 11.

Med predstavo vstop ni dovoljen.

izmed naštetih oper smo bili veseli, na marsikako, zlasti na ‚Jenufo‘, smo lahko ponosni, da se je na našem odru sploh uprizorila.«⁸

»Jenufa« je na slovenskem odru uspela. Pritegnila je občinstvo — to potrjuje tudi enajst repriz v tej sezoni, in kritiko, ki je pozitivno ocenila njeno izvedbo. Štritof poroča, da take predstave zlepa ni slišal v Ljubljani. O Matačiću pravi, da »gleda na gledališki aparat kot na enotno maso, ki ji je treba samo pogona«. V primerjavi z Balatko, ki vidi v gledališkem aparatu »maso, ki jo je treba skupaj držati,« je za Štritofa Matačić »bolj linearno, organizatorično misleč dirigent«. To razlikovanje med obema dirigentoma je toliko zanimivejše,

⁸ Gl. Dom in svet (DS) XXXVI, 1923, 64.

ker ga je naredil človek, ki je bil hkrati kritik in dirigent. Sklepal je pravilno — to potrjuje poznejši Matačičev razvoj. Štritof je v svoji kritiki ocenil tudi soliste, zbor in orkester. Vse je pohvalil, orkester se mu je zdel »mestoma frapanten«. ⁹ Premrl je poudaril, da je dosegla »Jenufa« med vsemi novitetami sezone 1922/1923 »morda najsijajnejši uspeh«, in sicer »delo kot tako kakor tudi v srečni zasedbi in dovršeni izvedbi«. ¹⁰ Ta je bila v njegovem prvem poročilu o uprizoritvi »Jenufe«, v katerem je posebno povzdignil solista Vilmo Thierry-Kavčnikovo in Sowilskega, samo »razmeroma prav dobra«. ¹¹ Razliko v ocenjevanju mu je bržkone narekovala primerjava med premiero in reprizami. Štritofu je očitno bila že premiera izvrstna. Primerjava z reprizami se mu ni zdela potrebna in je zato tudi ni izvedel.

»Jenufo« so spet uvrstili v repertoar ljubljanskega opernega gledališča v sezoni 1924/1925. Naslovljena je bila brez »pastorke«. Prevajalec teksta ni ome-njen, gotovo pa je bil ta kot prvič, Govekar. Premiera je bila 29. novembra 1924, dirigiral in režiral je Balatka. V primerjavi z izvedbo v letu 1922 so tuje pevce skoraj v celoti nadomestili domači, slovenski. ¹²

⁹ Gl. LZ, ib., 127, 128.

¹⁰ Gl. DS XXXVI, 223.

¹¹ Prim. DS, ib., 64.

¹² V sedanji izvedbi so od prejšnjih ostali Thierry-Kavčnikova, Zupan, Erklav-čeva, Korenjakova in Ribičeva, novi pa so bili Zora Ropasova, Svetozar Banovec, Božena Vaněčkova (Jenufa), Leopold Kovač, Anton Šubelj, Korenina in Sebrova. Gl. Gledališki list Narodnega gledališča v Ljubljani (NGLj), Opera, sez. 1924/1925, št. 6, str. 4.

Władysława Lewandowska kot Jenufa 1922. leta

Enajstič

JENUFA

Opera v treh dejanjih iz moravskega kmečkega življenja, napisala Gabrijela Preissova, prevedel N. Štritof, uglašil Lea Janáček.

Dirigent: M. Polič.

Režiser: C. Debevec.

Stara Buryjevka	F. Bernot-Golobova	Njegova žena	M. Kogejeva
Laca Klemen polbrata in vnuka	J. Gostič	Karolka, njuna hčerka	Št. Poličeva
Steva Buryja stare Buryjevko	Št. Marčec	Dekla v mlinu	K. Strniševa
Cerkovnica Buryjevka, vdova	V. Thierry-Kavčnikova	Barena, dekla v mlinu	Š. Ramšakova
Jenufa, njena pastorka	Z. Gjungjenac-Gavella	Jano, pastir	J. Jeromova
Hlapec v mlinu	M. Rus	Tetka	P. Škerjančeva
Vaški župan	D. Zupan		

Muzikantje, vaškani.

Prvo dejanje se odigrava pred mlino, drugo in tretje v sobi cerkovnice.

Blagajna se odpre ob pol 20.

Začetek ob 20.

Konec ob 23.

Parter: Sedeli I. vrste	12—	Dodatni ločni sedeli: v parterju	22—	Galerija: Sedeli I. vrste	14—
II., III. vrste	37—	v I. zonu	37—	" II.	13—
IV., VI.	33—	Ralfovi: I. vrsta sredina	27—	" III.	15—
VII., IX.	28—	" II.	27—	" IV.	10—
" X.	26—	" III.	18—	" V.	19—
" XI.	26—	" I.	30—	Štapiči	3—
Lože: Lože v parterju	119—	" II.	10—	Duškovo stolišče	7—
" I. vrste 1-5	140—				
" I. vrste 6-9	160—				

Predpisana taksa za penzijski fond je vročunana v cenah

REVIZIJSKO se dobivajo v predprodaji pri gledališki blagajni v opernem gledališču od 10. do pol 1. in od 2. do 5. ure

V kratkem sporočilu brez podpisa beremo o uprizoritvi, da je »Jenufa« »težka za poslušalce«, a je »žela zopet največji uspeh in je bilo priznanje zelo živo«. ¹³ V prikazu repertoarja za sezono 1924/1925 pravi L.[ucijan] M.[arija] Š.[kerjanc], da se »opaža namerno ignoriranje nemških opernih del preteklosti in sodobnosti, kajti prevladujejo pri nas, kakor danes skoroda na vseh odrih, dela romanskih in ruskih opernih skladateljev«. »Jenufo« samo omenja med drugimi uprizorjenimi deli. ¹⁴

Novo postavitve »Jenufe« z novim dirigentom in režiserjem ter s številnimi novimi pevkami in pevci slovenska glasbena kritika temeljiteje ni obravnavala. Kje je temu razlog, je za dnevnike težje pojasniti kot za revijalni tisk, ki ljubljanskih opernih uprizoritev stalno ni spremljal in je o njih izčrpnje le redko poročal.

Po daljšem premoru je bila »Jenufa« znova izvedena šele v sezoni 1933/1934, v kateri je bila na repertoarju tudi Janáčkova »Katja Kabanova«. ¹⁵ Premiera »Jenufe« je bila 13. januarja 1934. Tekst je na novo prevedel Štritof, dirigent je bil Mirko Polič, režiser pa Ciril Debevec. Izvajalci so se skoraj popolnoma izmenjali. ¹⁶

¹³ Gl. Jutro (J) V, št. 282.

¹⁴ Gl. LZ XLV, 61—62.

¹⁵ Gl. Gledališki list NGLj, Opera, sez. 1933/1934.

¹⁶ Iz sez. 1924/1925 sta ostala le Thierry-Kavčnikova in Zupan, drugi pa so bili novi (F. Bernot-Golobova, J. Gostič, Š. Marčec, Z. Gjungjenac-Gavella, M. Rus, M. Kogejeva, Š. Poličeva, K. Strniševa, Š. Ramšakova, J. Jeromova, P. Škerjančeva). Gl. v op. 15 cit. Gledališki list, št. 9.

Tisk je tokrat »Jenufi« posvetil več pozornosti kot ob uprizoritvi v sezoni 1924/1925. V gledališkem listu Narodnega gledališča v Ljubljani, Opera, sezona 1933/1934, št. 9 je v uvodnem članku kratka, a precej točna oznaka te opere. V njej nepodpisani avtor opozarja na veristične elemente v snovi, ki pa »niso v sorodu z italijanskim verizmom«, in na realizem v deklamaciji. Nato omenja značilnosti Janáčkovskega glasbenega jezika, izrazit ritem, »zmerno moderne in samonikle harmonije« ter izvirno instrumentacijo. V nadaljevanju pisec govori še o komponistu in njegovem delu nasploh ter o izvedbah in uspehih »Jenufe« v svetu.

O premieri so tedanji ljubljanski kritiki pisali priznalno. Emila Adamiča je zlasti impresioniral Janáčkov orkester, ki »govori popolnoma svoj jezik« in v katerem je »vsak hip nekaj presenetljivo novega«, a je vendar »v vsej svoji pisani raznobarnosti čudovito enotno«. ¹⁷ V. Ukmar je naglasil izredno umetniško in etično silo »Jenufe« in njeno izredno uprizoritev, ki »je obe sili izgrebela v globinah in jih je izoblikovala v plastično učinkovitost«. ¹⁸ F. Govekar je menil, da je bila predstava »po kreacijah solistov in nastopanju zbora ter po režiji in opremi taka, kakršne zlepa nismo imeli na našem odru«. ¹⁹ V poročilu M. Tomca beremo, da je izvedba dosegla lep uspeh po dirigentovi in režiserjevi zaslugi, ki »sta s smiselno interpretacijo pokazala vse lepote dela in obdržala

¹⁷ Gl. J XV, št. 11.

¹⁸ Gl. Slovenec (S) LXII, št. 12, 16.

¹⁹ Gl. Slovenski narod (SN) LXVII, št. 16.

Prvič

Katja Kabanova

Opera v treh dejanjih (6. slikah). Po A. N. Ostrovskega. Scenarij uredil Vink. Cervinka, prevedel N. Štrifof, uglašil Leoš Janáček.

Dirigent: N. Štrifof.

Režiser: C. Debevec.

Savelj Prokofjevič Dikoj, trgovec M. Rus
 Boris Grigorjevič, njegov nečak S. Banovec
 Marfa Ignaljevna Kabanova, bogata trgovecova
 vdova V. Thierryjeva
 Tihom Ivanovič Kabanov, njen sin St. Marčec
 Katja, njegova žena Z. Glangjenčeva
 Vanja Kudrjaš, učitelj, kemik in mehanik J. Gostič
 Barbara, rejenka pri Kabanovih St. Poličeva
 Kuligin, Kudrjašev prijatelj V. Janko
 Glaha, služkinja S. Hamšakova
 Foklusa, »halkinja« M. Kopejeva

Meščani in meščanke.

Kraj in čas dejanja: Mestece Kalinov ob bregu Volge.

Med 2. in 3. dejanjem pretečeta dva tedna.

Scenograf: V. Uljanšev.

Blagajna se odpre ob pol 20.

Zatetek ob 20.

Koncert ob 22.

Parter: Sedeli I. vrste	Dia 42—	Dodatni ložni sedeli: v partnerju	Dia 32—	Galija: Sedeli I. vrste	Dia 15—
" II. vrste	37—	" v I. redu	27—	" II.	13—
" IV. + VI.	33—			" III.	13—
" VII. + IX.	29—	Balkon: I. vrsta sredina	27—	" IV.	10—
" X.	25—	" II.	23—	" V.	10—
" XI.	21—	" III.	19—	" VI.	10—
Lože: I. v partnerju	140—	" I. v stranski balkon	20—	" Štupača	3—
" I. reda 1+3	140—	" II.	10—	" Dijaško stolišče	7—
" II. reda 1+3	160—				

Predpisana taksa za penzijski fond je vključena v cene.

VSTOPNICE se dobivajo v orodarnah pri gledališki blagajni v opernem gledališču od 1°. do pol 1. in od 3. do 5. ure.

tudi v najkočljivejših trenutkih vez med odrom in orkestrom»; solistične vloge so bile v »najboljših rokah.«²⁰

Zatem je bila »Jenufa« spet na programu ljubljanske Opere v sezoni 1940/1941. Pred premiero, ki je bila 12. oktobra 1940, je vanjo izčrpno uvedel Glečališki list.²¹ Za uprizoritev so uporabili ta tekst kot že v sezoni 1933/1934. Dirigiral je Štrifof, režiral pa Debevec.²²

Kot že prej je »Jenufa« tudi zdaj navdušila kritiko in publiko. Npr. Tomc je sicer kratko, a globlje kot v letu 1934 segel v njeno bistvo. V svojem poročilu omenja, da ima to delo »mnogo verističnih potez« in je dramatično »do skrajnosti napeto«. Pripominja, da je skladatelj »vnesel v glasbo mnogo ljudskih prvin svojega naroda, s čimer odklanja zapadnoevropski izraz v glasbi, dočim mu oblikovno ostaja zvest. Janáčkove melodije se ravnavo po govorjeni besedi in s tem mnogo pridobijo po izvirnosti«. Ocenjevalec še nato načenna vprašanje odnosa med orkestrom, dejanjem in besedo, na kratko analizira opero in končno ugotavlja, da je treba izvedbo smatrati za velik uspeh ljubljanske Opere.²³

²⁰ Gl. DS XXXXVII, nova knjiga II. letnik, 556.

²¹ Prim. Glečališki list NGLj, Opera, sez. 1940/1941. O nastanku, vrednosti in pomenu »Jenufe« je razmišljal Ukmar (25, 26); sledi poročilo J. Korngolda o prvi nemški uprizoritvi te opere (prevod M. Bravničarja, 27—30), nato so biografski in bibliografski podatki o Janáčku (30, 31) ter vsebina opere (31—33).

²² Za sedanjo izvedbo se kot pevci in pevke navajajo Gostič, Zupan, Marčec, Poličeva, Jeromova, Škerjančeva, N. Španova, E. Karlovčeva, V. Janko, V. Heybalova, S. Ivančičeva, E. Barbičeva in M. Polajnarjeva. Gl. Glečališki list NGLj, Opera, sez. 1940/1941, št. 3.

²³ Gl. DS LIII, 107.

Druga svetovna vojna gledališkega dela v glavnem ni prekinila. Zato je bila »Jenufa« vnovič vključena v operni repertoar sezone 1944/1945, ko se je ljubljansko gledališče imenovalo »državno« in ne »narodno« kot prej.²⁴ Za njeno premiero je izšel Gledališki list, ki je imel na ovitku vejico (oljčno?) s sadeži. Nemška zasedbena uprava jo je najbrž smatrala za simbol miru, zmage ali nekaj podobnega. Vsekakor ji ni bila všeč. Zato se je moral ta ovitek umakniti drugemu, na katerem je bila skica pevke oziroma igralka med dvema antičnima stebroma.²⁵

Premiera je bila 8. oktobra 1944. Dirigiral je Danilo Švara, režiral Debevec, za tekst je služil Štritofov prevod izvirnika.²⁶ O uprizoritvi sta izšli poročili v

²⁴ Ta naziv se je prvič pojavil v Gledališkem listu — Opera, Ljubljana, sez. 1942/1943, št. 12. Primerek gl. v SGM.

²⁵ Primerek, ki je imel vejico, se ni smel razpečavati. Ohranjen je v SGM, kjer je tudi primerek s spremenjenim ovitkom, ki se je tako uporabljal za nadaljnje številke Gledališkega lista — Opera. Ta list pa je bil nato ukinjen z odlokom šefa pokrajinske uprave v Ljubljani z dne 16. novembra 1944, št. 1303/1 Pr., ki je bil objavljen ob koncu št. 5 Gledališkega lista — Opera. Vzrok za to ukinitvev ni bil naveden, po vsej verjetnosti je bil politične narave. Ukinitvev Gledališkega lista ni veljala samo za Opero, ampak tudi za Dramo. Ljubljanska Opera je zatem izdajala ob pomembnejših predstavah samo informativne članke. Ti naj bi bili nekakšno nadljevanje Gledališkega lista, a niso imeli njegovega prejšnjega koncepta in tudi ne ustreznega ali podobnega naslovnega lista.

²⁶ Peli so F. Golobova, J. Lipušček, A. Uršič, E. Karlovčeva, V. Heybalova, M. Dolničar, D. Zupan, Š. Poličeva, V. Bukovčeva, D. Sadnikova, F. Senegačnikova in E. Barbičeva. Nekateri med njimi so sodelovali v izvedbi »Jenufe« že v sezoni 1940/1941. Gl. Gledališki list Drž. gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1944/1945, št. 1. — Gledališki plakati so imeli v času nemške zasedbe nemško- slovenske nadpise, v času italijanske zasedbe pa italijansko-slovenske. Gledališki plakat za uprizoritev »Jenufe« je imel v letu 1944 zgoraj nadpis: Staatstheater — Opernhaus (Državno gledališče — Opera). Gl. primerek v SGM, fsc. gledališki plakati — Opera.

Ljubljanska »Jenufa« 1947. leta (D. Čuden in Z. Gjungjenčeva)

obeh tedanjih ljubljanskih dnevnikov,²⁷ v primerjavi z njima pa je bil značilnejši Ukmarjev uvodni članek v Gledališkem listu. V njem je pisec hotel pojasniti tudi razloge, ki so privedli do izvedbe »Jenufa« v vojnem času. Takole pravi: »In tako zelo spada (Jenufa', op. pis.) v ta naš čas. Ljubezen, razočaranje in trpljenje. Toliko trpljenja! Skorjo bi utonil v njem in se izgubil v temo. A ne. Skozje vso grozo bolečini posije ob koncu luč. Tista luč, ki posveti samo tja, kjer se je iz trpljenja, žrtve in odpovedi zdramila kot v jutranji rosi oprana duša; tja, kjer se je rodil v človeku njegov drugi, višji in boljši jaz in se svobodno odločil na pot, ki mu jo je odmerila dobra, vseurejajoča in vseodrešujoča usoda.«²⁸

Kmalu po drugi svetovni vojni, v sezoni 1947/1948 je bila »Jenufa« spet na opernem repertoarju — zdaj Opere Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. Režiral je Branko Gavella, dirigiral Polič, za tekst so spet vzeli Štritofov prevod.²⁹

Premiera, ki je bila 6. decembra 1947, je uspela in je bila v tem smislu ocenjena v dnevnem tisku.³⁰

Nato je bila »Jenufa« spet obnovljena na ljubljanskem odru v sezoni 1956/1957, ko sta njeno premiero pripravila režiser Debevec in dirigent Švara. Tekst je bil Štritofov prevod, ki se je držal še iz sezone 1933/1934 in je s tem potrdil svojo vrednost.³¹

Iz poročil je razvidno, da je premiera 23. maja 1957 nasploh uspela.³² Gledališki list, ki je bil natisnjen za to priložnost, je vanjo obsežno uvedel.³³

²⁷ Prim. J XXIV, št. 242 (brez podpisa); S LXXII, 234, rec. M.[atija] T.[ome].

²⁸ Prim. Gledališki list Drž. gledališča v Ljubljani, Opera, sez. 1944/1945, št. 1, str. 2.

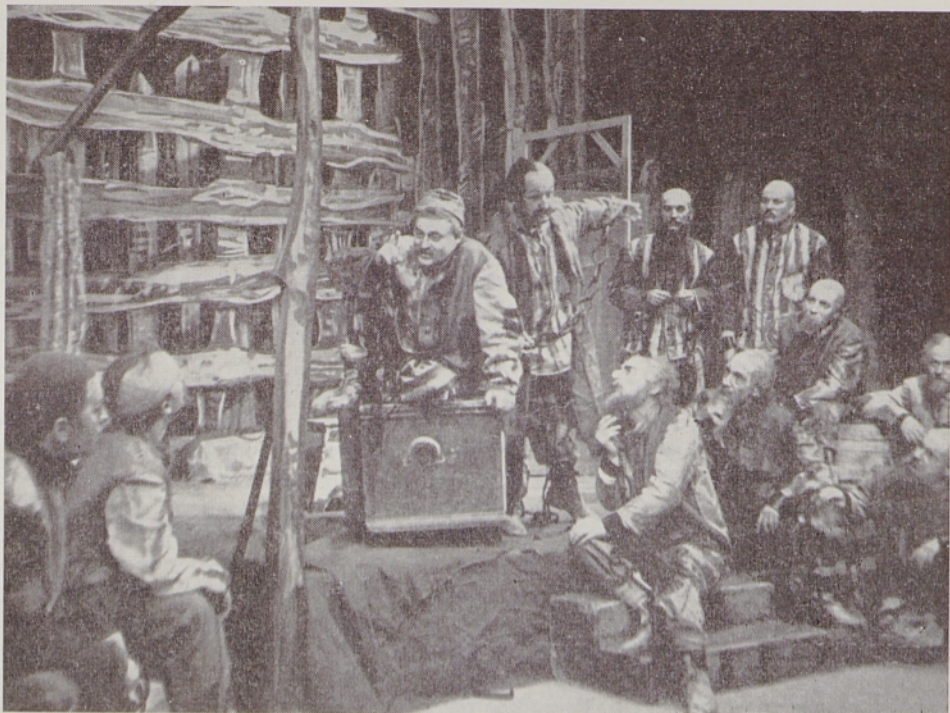
²⁹ Pevke in pevci, ki so v posameznih vlogah alternirali, so bili Kogejeva, Lipušček, D. Čuden, Karlovčeva, Gjungjenčeva, Heybalova, V. Janko, F. Langus, A. Orel, Poličeva, Bukovčeva, V. Ziherlova, E. Neubergerjeva, M. Zakrajškova, S. Neratova in M. Patikova. Gl. Gledališki list Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani (SNGLj) — Opera, sez. 1947/1948, št. 5.

³⁰ Gl. npr. Slovenski poročevalec (Sp) VIII, št. 293 (rec. D. Cvetko). — Gledališki list, ki je izšel za premiero (št. 5), je obsegal članek o pomenu Janáčkovega opernega dela, ki ga je napisal L. M. Š. (Škerjanc), že cit. Korngoldov članek v prevodu M. Bravničarja, in vsebino opere (ib., 57—61, 61—64, 72—73).

³¹ Med pevkami in pevci, ki so v reprizah večidel alternirali, se navajajo B. Stritarjeva, M. Brajnik, Lipušček, Čuden, G. Dermota, V. Gerlovičeva, Karlovčeva, Bukovčeva, Janko, Langus, I. Anžlovar, Z. Kovač, Kogejeva, M. Mlejnikova, Z. Gašperšičeva, S. Hočvarjeva, M. Polajnarjeva, Patikova, Barbičeva in Ziherlova. Gl. Gledališki list SNGLj — Opera, sez. 1956/1957, št. 6.

³² Gl. Ljudska pravica (Lp) XXIII, št. 126 (rec. P. Šivic); Sp XVIII, št. 128 (rec. V. Vodušek); Naša sodobnost (NSd) V, II. knjiga (rec. M. Lipovšek). — Po Lipovškovem mnenju se je študij »Jenufe« preveč »izgubil v detajlih« in je premalo sledil muzikalnemu izrazu v vsebinskem smislu. Kljub temu je bila uprizoritev »ena od letošnjih najboljših«. Na splošno je bil karakter »Jenufe«, ki je bila »višek sezone«, v tej izvedbi »nekoliko ozek, premalo poglobljen in muzikantski pri vsem točnem študiju, ki je tako potreben in je bil gotovo tudi izvršen« (ib., 825). K temu še prim. Zvuk 1957, 13—14, str. 166 (P. Šivic).

³³ Gl. Gledališki list SNGLj — Opera, sez. 1956/1957, št. 6. — V uvodnem članku razmišlja Debevec o Janáčku in njegovem delu. Za inscenacijo »Jenufe« misli, da si »v tem kočljivem vprašanju nismo še čisto na jasnem« (167), kar je gotovo res. Za tem člankom sledijo biografski podatki o avtorju opere (168—171), nato pa še njena vsebina (189—191).

»Zapiski iz mrtvega doma« v ljubljanski Operi 1959/60

V razdobju 1922—1957 je bila »Jenufa« sedemkrat postavljena na odru ljubljanske Opere. V tem času so se večkrat menjali njeni režiserji, dirigenti, pevci in pevke, menjal se je tekst in tudi občinstvo se je izmenjalo. »Jenufa« je šla skozi več razvojnih faz v marsikaterem oziru. Razni njeni pripravljalci in izvajalci so jo različno interpretirali, v vsakem primeru pa jih je privlačila tako kot tudi gledališko publiko s svojo elementarno, izvirno izrazno močjo.

Poleg »Jenufe« sta bili iz Janáčkovega opusa na ljubljanskem opernem odru doslej uprizorjeni še operi »Katja Kabanova« in »Iz mrtvega doma«.

»Katja Kabanova« je bila na sporedu v sezoni 1933/1934. Prevod njenega teksta je oskrbel Štritof, ki je tudi dirigiral, režiral pa je Debevec.³⁴

Po premieri, ki je bila 26. maja 1934, je izšlo več ocep. »Katji Kabanovi« so izrazile priznanje, o njeni uprizoritvi so poročale ugodno. Emil Adamič je poudaril, da je Janáček tudi v tej operi »neizmerno invenciozen, smel, samo-

³⁴ Peli so Rus (Savelj Prokofjevič Dikoj), Banovec (Boris Grigorjevič), Thierry-Kavčnikova (Marfa Ignatjevna Kabanova), Marčec (Tihon Ivanič Kabanov), Gjungjenčeva (Katja), Gostič (Vanja Kudrjaš), Poličeva (Barbara), Janko (Kuligin), Ramšakova (Glaša) in Kogejeva (Fekluša). Gl. Gledališki list NGLj — Opera, sez. 1933/1934, št. 17. Razen izvajalcev in vsebine so bili v tem Gledališkem listu še nekateri podatki, ki segajo v podrobnosti opere in so vzeti iz razpravljanja F. Pale o opernem delu Leoša Janáčka (ib., 1—2).

nikel, sijajen instrumentator, velik arhitekt, slovanski folklorist«. Ob vseh teh superlativih pa je vendar bil mnenja, da je Janáček močnejši in prepričevalnejši v »Jenufi«. ³⁵ Precej podrobno je analiziral »Katjo Kabanovo« tudi Ukmar, ki je v svojem poročilu ravno tako nakazal nekatere bistvene momente, v katerih se loči od »Jenufe«. ³⁶

Zadnjo Janáčkovo opero »Iz mrtvega doma« (Z mrtvého domu), ki so jo krstili v Brnu šele po avtorjevi smrti, 12. aprila 1930, so predstavili v ljubljanski Operi v sezoni 1959/1960. Gledališki list je o njej obsežno poročal in je s tem pomagal občinstvu, da mu je bila dostopnejša ta svojevrstna opera, polna globokih izpovedi, pisana v nekonvencionalni formi. ³⁷

Za slovensko izvedbo, ki je bila nasploh prva v Jugoslaviji, sta prevedla tekst Mitja Šarabon in Hinko Leskovšek. Ta je bil tudi njen režiser, dirigiral pa je Demetrij Žebrè. ³⁸

Premiera je bila 1. oktobra 1959. Dejanje in glasba, to in ono je prevzelo publiko, ki ji je bila opera »Iz mrtvega doma« nekaj novega in ji je nudila bogato priložnost za nadaljnjo poglobitev v značilnosti ustvarjalne fiziognomije moravskega mojstra. To se zrcali tudi iz kritike o tem Janáčkovem delu, v kateri beremo, da je recenzenta z vsako novo stranjo partiture vse bolj prevzemalo začudenje, kako površno in premalo je poznan Janaček kljub temu, da so ljubljanski poslušalci že spoznali »Jenufo«, »Katjo Kabanovo«, »Tarasa Buljbo«, »Glagolsko mašo«. Delo takšnega pomena in veljave prihaja s preveliko zakasnitvijo »ob tolikšni nemoči sodobne operne tvornosti, ob tolikih naporih za osvežitev in pomladitev opernega repertoarja«. ³⁹ O moči in nemoči sodobne opere je mogoče na široko razpravljati. V tej in oni smeri je bilo izrečenih mnogo nasprotujočih si sodb. Vsekakor pa velja recenzentova misel o zakasnitvi in tudi njegova ugotovitev, da učinkuje omenjena opera še danes »sveže in očarljivo«. Ravno tako je pravilen njegov poudarek na posebnem pomenu, ki gre tej operi zaradi njene globoke človeške izpovedi resničnega, iskrenega sočutja in ljubezni do zavrženih in poteptanih soljudi. ⁴⁰ Sklada se z mislijo, ki je vodila Janačka: v vsaki kreaturi božja iskra! Bila je jedro in bistvo njegove človečnosti, z njo je skladatelj plodil svoje ustvarjanje, ta misel ga je neprestano vodila k ponižanim in razžaljenim.

Na odru ljubljanskega gledališča so bile doslej uprizorjene samo tri Janáčkove opere. Njihov vpliv pa je bil velik. Segel je v globino in širino in omogočil, da si je Janaček pridobil trdno mesto in veljavo tudi v slovenski prestolnici in v vsem slovenskem glasbenem svetu.

³⁵ Gl. J XV, št. 120 (rec.: .č); prim. še SN LXVII, št. 119, rec. F.[ran] G.[ovekar].

³⁶ Gl. S LXII, št. 120.

³⁷ Gl. Gledališki list — Opera SNGLj, sez. 1959/1960, št. 1. Obsega naslednje: Janáček o sebi in svojem ustvarjanju (3), Dramatik Leoš Janáček (odlomki iz razpravljanih Jaroslava Vogla, 4—7), Sodobniki o Leošu Janáčku (B. Štédron, O. Jeremiáš, L. Kundara, E. Axman, 8—10), vsebino in karakterizacijo opere (10—18).

³⁸ Izvajalci so bili Z. Kovač (Gorjančikov), Dermota (Aljeja), Lipušček (Morozov), L. Korošec (poveljnik taborišča), M. Brajnik (Skuratov), S. Smerkolj (Šiškov), Čuden (Šapkin), L. Kobal (stari kaznjeneč), S. Car (debeli kaznjeneč), J. Gašperšič (suhi kaznjeneč), A. Prus (Čehunov), S. Štrukelj (Čerevin), T. Gašperšič (pijani kaznjeneč), Anžlovar (kuhar), M. Černigoj (kovač), Dolničar (duhoven), Patikova (pocestnica) in F. Puhar (stražar). Gl. Gledališki list — Opera SNGLj, sez. 1959/1960, št. 1.

³⁹ Gl. Delo I, št. 158 (rec. U. Prevoršek).

⁴⁰ Ibid.

Janáček sur la scène de l'Opéra de Ljubljana

Le premier opéra de Janáček mis au répertoire de l'Opéra de Ljubljana fut *Jenufa*. Il fut représenté dans la saison 1922/23 puis repris durant les saisons 1924/25, 1933/1934, 1940/1941, 1944/45, 1947/48 et 1956/1957. Les deux autres oeuvres de ce compositeur qui furent représentées sur la même scène furent *Katja Kabanova* (dans la saison 1933/1934) et *«De la maison morte»* (dans la saison 1959/1960).

Dans les interprétations des différents metteurs-en-scène, chefs d'orchestre, scénaristes, chanteurs et chanteuses, tous les opéras de Janáček eurent un grand succès à Ljubljana. La critique et le public les acceptèrent avec enthousiasme. Leur influence fut grande et ce sont ces oeuvres qui assurèrent à Janáček une place importante dans la capitale slovène ainsi que dans le monde musical slovène en général.

Smiljan Samec

Partizanski spomini gledaliških popotnikov

Januarja 1944 je predsedstvo SNOS-a izdalo dekret, po katerem se je iz vseh, na osvobojenem ozemlju in v NOB delujočih gledaliških delavcev ustanovilo Slovensko narodno gledališče. To je bil prav gotovo edinstven kulturni ukrep osvobodilnega gibanja na Slovenskem, ki je po svojem pomenu glede na vojni čas in akcije prav gotovo daleč presegel ozke domače okvire. O samem delu in vlogi tega gledališča v NOB, ki sta kot kulturna manifestacija v vojnem času vzbudila doslej upravičeno že obilo pozornosti tudi zunaj meja naše domovine, je bilo že marsikaj napisanega, malo ali skoraj nič pa o svojevrstnem delu in poti manjše gledališke skupine, katere člani so bili sicer tudi imenovani v ustanovitvenem dekretu Slovenskega narodnega gledališča, ki pa se zaradi posebnih okoliščin vse do konca vojne nikoli niso mogli priključiti svoji matični ustanovi. Njihova pot jih je namreč vodila s slovenskih tal daleč po Jugoslaviji in pozneje tudi čez njene meje. To je bila tako imenovana kulturna skupina X. Ljubljanske udarne brigade, ki so jo sestavljali tovariši: gledališki igravec Ivan Jerman kot vodja skupine, operni dirigent in skladatelj Rado Simoniti, operni dramaturg Smiljan Samec, glasbenik prof. Vlado Golob, operni pevec Marjan Kristjančič in študent Drago Počkaj kot vojaški vodja in in-tendant.

Ta mala skupina se je pravzaprav bolj ali manj po naključju izoblikovala po znani nemški novembrski ofenzivi in bitkah na Ilovi gori l. 1943, pred to ofenzivo pa so vsi štirje njeni gledališčniki že bili člani večje gledališke skupine pri SNOS-u, iz katere je pozneje nastalo Slovensko narodno gledališče. Gledališka skupina SNOS-a je štela pred ofenzivo kakih 20 članov in so bili njeni udje poleg že imenovanih štirih gledališčnikov tudi tako znani gledališki delavci kot Lojze Potokar, France Presetnik, Jože Tiran, Vladoša Simčičeva, Nada Vidmarjeva, Bogdana Stritarjeva, Franci Šturm, Jože Gale, Ema Starčeva, Stane Česnik in drugi. Prvotna skupina je že pred ofenzivo prirejela mitinge in kulturne nastope po Dolenjskem, najpomembnejše njeno dejanje pa je bila krstna uprizoritev Klopčičeve enodejanke *«Mati»* v režiji Ivana Jermana, s